

УДК 343.125.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.37>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАТРИМАННЯ

Потоцький М.М.,

ад'юнкт Донецького державного університету внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0002-2979-9114>

Потоцький М.М. Особливості застосування примусу під час кримінального процесуального затримання.

Статтю присвячено дослідженню особливостей застосування примусу під час здійснення кримінального процесуального затримання. У статті проаналізовані рішення Європейського суду з прав людини на предмет застосування примусу та його правомірних меж. У ході викладу основного матеріалу наголошується, що фактично після моменту затримання, тягар доказування щодо належного забезпечення прав і свобод затриманої особи лежить на державі. Саме з цього моменту затримана особа потрапляє у вразливе становище та знаходиться під контролем держави. Акцентовано, що особливістю затримання особи як заходу примусу є те, що при необхідності затриманій особі можуть бути законно завдані тілесні ушкодження, а в умовах абсолютної необхідності, особу може бути законно позбавлено життя. Підкреслено, що залучення медичного працівника правоохоронними органами відразу після затримання у випадку наявності у затримуваної особи видимих тілесних ушкоджень має бути обов'язком. При цьому не має значення, коли тілесні ушкодження були отримані (до моменту затримання чи під час затримання). Вказано, що при застосуванні сили під час затримання, залучення медичного працівника повинно відбутись у найкоротший термін. Заподіяння смерті особи під час затримання є крайньою мірою та має бути абсолютно необхідною у відповідній обстановці. Уповноважена службова особа має добросовісно усвідомлювати такий рівень небезпеки для себе та оточуючих, який виправдовує цей примус. Визначено, що смерть затримуваної особи варто розцінювати як небажаний наслідок законних дій. Цінною та перспективною виглядає пропозиція щодо запровадження уніфікованої (єдиної) процедури при короткочасному затриманні за підозрою у вчиненні кримінальних проступків, злочинів та адміністративних правопорушень. В таких видах затримань, ступінь обмеження права на свободу є рівною як і необхідність залучення медичних працівників в окремих випадках.

Протягом перших трьох годин затримання, процедура має бути однаковою в незалежності від підозри, однак, з тенденцією до ускладнення щодо затримань за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень.

Ключові слова: затримання; уповноважена службова особа; момент затримання; медичний огляд; примус; тілесні ушкодження; смерть.

Pototskyi M. Features of the use of coercion during criminal procedural detention.

The article focuses on the study of the peculiarities of the use of coercion during the criminal procedural detention. The article analyzes the decisions of the European Court of Human Rights on the application of coercion and its lawful limits. In the process of investigating the subject it is emphasized that in fact after the moment of detention, the burden of proof on the proper protection of the rights and freedoms of the detainee lies with the state. From that moment on the detainee finds himself in a vulnerable position and is under state control. It is emphasized that the peculiarity of detaining a person as a measure of coercion is that if necessary, the detainee may be legally inflicted bodily harm, and in conditions of absolute necessity, the person may be legally deprived of life. It is emphasized that the involvement of a medical worker by law enforcement agencies immediately after detention in case the detainee has visible bodily injuries should be a duty. It does not matter when the injuries were received (before or during the detention). It is stated that when using force during detention, the involvement of a medical worker should take place as soon as possible. The death of a person during detention is an extreme measure and should be absolutely necessary in an appropriate setting. The authorized official must be aware in good faith of the level of danger to himself and others that justifies this coercion. It was determined that the death of a detainee should be regarded as an undesirable consequence of lawful acts. The proposal to introduce a unified (single) procedure for short-term detention on suspicion of committing criminal offenses, crimes and administrative offenses seems valuable and promising. In such

types of detention, the degree of restriction of the right to liberty is equal to the need to involve medical workers in some cases. During the first three hours of detention, the procedure should be the same regardless of the suspicion, but with a tendency to complicate detention on suspicion of committing criminal offenses.

Key words: detention; authorized official; moment of detention; physical examination; coercion; injuries; death;

Постановка проблеми. Примус, який застосовують уповноважені службові особи під час затримання повинен відповідати характеру правопорушення та обстановці здійснення затримання. Неможливо передбачити у національному законодавстві правові положення на усі випадки здійснення затримання, оскільки кожна ситуація є так чи інакше унікальною. Однак, міжнародним законодавством встановлені певні стандарти застосування законного примусу під час здійснення затримання.

Стан опрацювання. Окремим аспектам застосування примусу під час

здійснення кримінального процесуального затримання приділяли увагу такі вчені: Я.Ю. Конюшенко, Д.В. Лазарева, Л.М. Лобойко, Т.О. Лоскутов, В.В. Назаров, П.П. Підюков, Н.М. Плисюк, І.В. Сервецький, С.А. Шалгунова та інші.

Метою статті є досягнення наукового результату у вигляді особливостей застосування примусу під час кримінального процесуального затримання. **Завдання дослідження:** аналіз рішень Європейського суду з прав людини щодо застосування примусу під час кримінального процесуального затримання; вивчення теорії щодо застосування примусу під час здійснення кримінального процесуального затримання; оцінка законодавства на предмет регламентації застосування примусу під час здійснення кримінального процесуального затримання.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне процесуальне затримання за своєю природою є заходом процесуального примусу. Однак, ні фізична сила, ні спеціальні засоби ні тим паче зброя не повинні застосовуватися без потреби. В ідеальній ситуації, кримінальне процесуальне затримання повинно застосовуватися без жодного фізичного впливу та загрози життю чи здоров'ю. В окремих випадках, застосування сили під час затримання є необхідним. Як зазначає Н.М. Плисюк, ненасильницьке затримання можливе у випадках, якщо затримувана особа не чинить опір. В інших випадках, особа, яка здійснює затримання, вимушена заподіяти шкоду особі, яка вчинила злочин, з метою її затримання [1, с. 362].

До умов правомірності затримання особи

С.А. Шалгунова відносить наступні: застосування насильства виключно для затримання; завдання шкоди злочинцю є засобом, що позбавляє злочинця можливості уникнути відповідальності. До форм заподіяваної шкоди автор відносить: обмеження волі пересування, нанесення тілесних ушкоджень, заподіяння смерті, вимушеність завдання шкоди злочинцю та інші [2, с. 129].

У практичній площині, залежно від конкретної обстановки, затримання може реалізовуватися як вербальними засобами (словесне розпорядження залишатися на місці, припинити певні дії тощо), так і шляхом застосування фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї [3, с. 283]. Поняття затримання можна визначити як активну правомірну діяльність громадян та представників органів влади, поєднаною із заподіянням тієї чи іншої шкоди злочинцю при дотриманні певних умов, вказаних у законі [1, с. 362].

Шкода, заподіяна особі, що вчинила злочин, повинна відповідати не тільки небезпечності посягання, а й обстановці затримання. Коли йдеться про обстановку, то при цьому враховується співвідношення сил, вік, фізичний стан як одного, так і другого, інтенсивність, агресивність опору, засоби, які при затриманні застосовуються [4, с. 184].

За змістом ст. 38 Кримінального кодексу України (далі КК України) до необхідної оборони прирівнюються дії, вчинені під час правомірного затримання та доставлення затриманого відповідним органам влади. Правомірним слід вважати застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна тому, хто посягає, якщо воно здійснене для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення [5]. Не визнаються кримінально протиправними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи. Частина друга вищезгаданої статті розкриває поняття перевищення заходів, необхідних для затримання особи як умисне заподіяння «потенційному» правопорушнику тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання. Перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має наслідком відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у ст. 118 та 124 КК України [6]. Щодо завдання тілесних ушкоджень,

то відповідно до національного законодавства, кримінальна відповідальність встановлена лише за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинене у разі перевищення заходів, які є необхідними у конкретній обстановці задля затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно ЗУ «Про Національну поліцію», поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), окремі спеціальні засоби та вогнепальну зброю для затримання особи [7]. Варто мати на увазі, що працівники правоохоронних органів не підлягають кримінальній відповідальності за шкоду, заподіяну при виконанні службових обов'язків по запобіганню суспільно небезпечним посяганням і затриманню правопорушників, якщо вони не допустили перевищення заходів, необхідних для правомірного затримання [5].

Відповідно до ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі ЄКПЛ), категорично забороняється будь-яке катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження, незважаючи на обставини поведінки потерпілого [8]. Саме держава повинна надати правдоподібне пояснення тілесних ушкоджень, отриманих особою, яка знаходиться під її контролем. Стаття 3 ЄКПЛ є втіленням однієї з основоположних цінностей демократичного суспільства. Навіть за найважчих обставин, таких як боротьба з тероризмом та організованою злочинністю, відступ від положень ст. 3 ЄКПЛ є недопустимим [9]. Окрім жорстокості поводження, ознакою катування є також наявність мети такого поводження, як це встановлено у Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Так, стаття 1 згаданої Конвенції визначає катування як умисне заподіяння сильного болю або страждання, щоб отримати відомості, покарати або залякати особу [10] [11]. Норма щодо заборони катування є абсолютною, послаблення гарантій якої не допускається в будь-якому випадку.

В своєму рішенні у справі «Салман проти Туреччини» від 27.06.2000 р., Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ) наголошує, що якщо події справи повністю або значною мірою відомі виключно владі, як у випадку з особами, які перебувають під контролем влади під час знаходження під вартою (*під час затримання* – курсив М.П.), виникають серйозні презумпції факту щодо травм і смерті, які сталися під час такого затримання. У такому разі, тягар доказування може бути покладений на державні органи щодо надання задовільних та переконливих пояснень [12]. Отже, фактично після моменту затримання, тягар доказування щодо належного забез-

печення прав і свобод затриманої особи лежить на державі. З цього моменту затримана особа потрапляє у вразливе становище та знаходиться «під куполом держави».

У рішенні ЄСПЛ у справі «Зякун проти України» від 25.05.2016 р. зазначено, що у заявника були виявлені тілесні ушкодження під час поміщення до ізолятору тимчасового тримання (далі ІТТ) (тобто вже на більш пізньому етапі, якщо відліковувати з моменту затримання). Під час судового засідання було допитано слідчого, який стверджував, що дані ушкодження могли бути отримані заявником під час його затримання. У цій справі, факт жорстокого поводження під час тримання під вартою в міліції підтверджувався документально, а саме довідкою огляду хірургом і нейрохірургом перед помещенням до ІТТ. Відповідно до цієї довідки, заявник на час прибуття до ІТТ мав досить значні ушкодження. У матеріалах справи відсутні дані щодо наявності тілесних ушкоджень у заявника до затримання. Також відразу після затримання, заявник не піддавався жодному медичному огляду (хоча, як стверджують представники правоохоронних органів, при затриманні застосовувалась фізична сила) [9]. Можна припустити, що в цій справі, заявник отримав виявлені тілесні ушкодження дійсно під час затримання. Але з огляду на те, що правоохоронні органи не зафіксували дані тілесні ушкодження відразу після затримання (якщо вони були у наявності), причинний зв'язок між застосуванням сили під час затримання та наявними тілесними ушкодженнями, з огляду на великий проміжок часу, встановити не вдалося. Враховуючи те, що з моменту затримання, затримана особа знаходиться під контролем влади, відповідальність за дані тілесні ушкодження повинна брати на себе держава.

Протилежна ситуація описана у рішенні ЄСПЛ у справі «Капустяк проти України» від 03.06.2016 р., в якій до заявника застосовувалась фізична сила та кайданки під час затримання оскільки останній намагався втекти (фактично при затриманні заявника було збито з ніг). Протягом доби було залучено судово-медичного експерта задля фіксації ушкоджень заявника. Експерт стверджувала, що деякі ушкодження на тілі затриманого були порівняно старими та передували його затриманню. Того ж дня, заявнику, який знаходився в ІТТ, було викликано бригаду швидкої медичної допомоги. У даній справі не було доведено жорстокого поводження з огляду на легкі тілесні ушкодження та вчасної реалізації права на медичну допомогу. На момент огляду медичними працівниками заявник не скаржився на жорстоке поводження. Експерт вказала, що ушкодження могли бути спричинені заявнику шість днів по тому. В зазначеному рішенні вказується, що застосування

фізичної сили повинно бути абсолютно необхідним внаслідок власних дій затриманого. Таким чином уряд зміг надати правдоподібне пояснення виникненню тілесних ушкоджень [13]. У даному рішенні представники влади не лише вчасно забезпечили право заявника на отримання медичної допомоги а й таким чином забезпечили «прозорість» своїх дій.

У теорії кримінального процесу також є окремі позиції з розглянутого питання. Так, у одному зі своїх досліджень 2010 року, В.В. Назаров пропонує задля недопущення фактів насильства, при застосуванні сили, в протоколі затримання вказувати обставини та мотиви такого застосування. Науковець пропонує у випадку застосування сили при затриманні, негайно здійснювати огляд або освідування затриманої особи [14, с. 665]. Такі позиції автора виглядають слушними.

На підставі аналізу двох вищевказаних рішень ЄСПЛ, можемо підсумувати, що фактично, залучення медичного працівника правоохоронними органами відразу після затримання у випадку наявності у затримуваної особи видимих тілесних ушкоджень має бути обов'язком. Введення такого зобов'язання до кримінального процесуального законодавства повинно позитивно вплинути на зміцнення законності роботи правоохоронних органів, вчасне забезпечення права затриманої особи на отримання медичної допомоги, зменшення випадків маніпулювання отриманими тілесними ушкодженнями під час затримання стороною захисту, зменшення випадків звернень зі скаргами на порушення статті 3 ЄКПЛ до ЄСПЛ. Каткування та жорстоке поводження щодо затриманих осіб неможна нічим виправдати. Однак окремі прояви примусу, під час здійснення затримання можуть бути визнані законними.

В підтримку до вищевказаного, у своїх рішеннях ЄСПЛ вказує наступне: коли органами правопорядку затримано особу здоровою, а при звільненні з-під варти виявляється, що в неї є тілесні ушкодження, саме на державу покладається обов'язок надати правдоподібне пояснення причин виникнення цих ушкоджень, відсутність якого свідчитиме про порушення питання за ст. 3 ЄКПЛ [8] [15]. В такому разі, чим швидше буде проведений медичний огляд затриманого, тим прозоріше буде виглядати діяльність правоохоронних органів.

Навіть під час безпосереднього затримання може порушуватись ст. 3 ЄКПЛ. Сили може бути більше ніж це необхідно за конкретних обставин, якщо обстановка затримання цього не передбачала, а рівень застосування сили був високим.

Н.М. Плисюк зазначає, що однією з умов правомірності затримання є заподіяння шкоди, яка є

необхідною для затримання та відповідає небезпечності посягання та обстановці затримання, а також застосування насильства до особи є вимушеним [1, с. 368]. Виходить так, що завдання тілесних ушкоджень під час затримання може бути визнано законним. Однак завдання ушкоджень вже після затримання варто сприймати як порушення ст. 3 ЄКПЛ.

Відповідно до п. в ч. 2 ст. 2 ЄКПЛ, позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення ст. 2 ЄКПЛ, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили для здійснення законного арешту чи для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою [16]. Винятки, зазначені у ч. 2 ст. 2 ЄКПЛ, засвідчують, що положення цієї статті говорять про випадки, коли смерть було заподіяно умисно, але це не єдина її мета. Ч. 2 ст. 2 ЄКПЛ не визначає перш за все випадки, у яких дозволено умисно заподіювати смерть, а перелічує ситуації, у яких можливо застосувати силу, що може призвести до неумисного заподіяння смерті. Застосування сили має бути здійснене як виключно необхідне [17, с. 22] [18]. Варто мати на увазі, що ст. 2 ЄКПЛ не лише захищає право на життя, але й перелічує обставини, коли позбавлення життя може бути законним [18].

У держави є загальний обов'язок, відповідно до ст. 1 ЄКПЛ, гарантувати кожному, хто перебуває під юрисдикцією держави, права і свободи, визначені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [9]. Стаття 2 ЄКПЛ зобов'язує державу не лише утримуватись від умисного та незаконного позбавлення життя, а й вживати належних заходів для того, щоб захистити життя тих, хто знаходиться під її юрисдикцією [19].

У контексті досліджуваного питання заслуговує уваги рішення ЄСПЛ «Джуліані та Гаджіо проти Італії» від 24.03.2011 р. в якому зазначено, що застосування сили представниками держави для досягнення цілей, визначених у ч. 2 ст. 2 ЄКПЛ, може бути виправдано у відповідності до цієї норми навіть в тих випадках, коли сила застосовується на підставі добросовісного переконання, яке з вагомих підстав може вважатись правильним в момент її застосування, але в подальшому виявиться помилковим. Застосування сили має бути «абсолютно необхідним» для досягнення однієї з цілей, визначених у підпунктах «а», «b» та «с» ч. 2 ст. 2 ЄКПЛ [20].

Прикладом заподіяння «законної» смерті є ситуація, що описується у рішенні Великої палати ЄСПЛ у справі «Рамсахаї та інші заявники проти Нідерландів» від 15.05.2007 р. В даному рішенні, застосування сили (стрільба), яка мала наслідком смерть особи, не виходило за рамки «абсолютної необхідності» для застосування за-

тримання особи та захисту життя поліцейських. Думка Великої палати ЄСПЛ така, що поліцейський Бронс застрелив Моравію Рамсахай без порушень вимог статті 2 ЄКПЛ, з огляду на реальність небезпеки для себе та свого напарника-поліцейського [21].

Особливістю кримінального процесуального затримання є те, що у процесі його проведення позбавлення життя затримуваної особи може бути визнано законним. Така крайня міра має бути абсолютно необхідною у відповідній обстановці і уповноважена службова особа має добросовісно усвідомлювати такий рівень небезпеки для себе та оточуючих, який виправдовує цей примус. Позбавлення життя під час затримання не може розглядатись як мета. Саме метою затримання може бути захист себе або оточуючих, припинення правопорушень тощо. Смерть затриманої особи під час здійснення затримання варто розцінювати як небажаний наслідок законних дій.

У випадках, коли настає смерть особи, яка знаходиться під юрисдикцією держави (після моменту затримання), існують високі ризики того, що держава буде нести відповідальність за ці наслідки. До моменту і в момент здійснення кримінального процесуального затримання особа ще не знаходиться під юрисдикцією держави і заподіяння їй тілесних ушкоджень і навіть смерті в окремих випадках може бути виправданим та законним. Однак, коли особа вже потрапила під юрисдикцію держави (після моменту затримання), з цього часу держава несе відповідальність за належне дотримання прав і свобод цієї особи. Отже, момент здійснення затримання є розмежуванням відповідальності держави та особи за свої вчинки.

У даному дослідженні нами була сформульована пропозиція щодо обов'язкового залучення медичного працівника уповноваженими службовими особами відразу після затримання у випадку наявності у затримуваної особи видимих тілесних ушкоджень. Вбачається, що така процедура буде не зайвою й при здійсненні затримання за підозрою у вчиненні адміністративних правопорушень. Фактично, якщо брати до уваги короточасні затримання (до трьох годин), рівень обмеження права на свободу при затриманні за будь-якою підозрою є рівним. Під час здійснення затримання особи у адміністративному порядку, також може мати місце ситуація, коли особа вже має видимі тілесні ушкодження, або отримала їх під час затримання. Вважаємо, що при такій ситуації залучення медичного працівника також є необхідністю, хоча б задля уникнення обвинувачень у катуванні чи не людському поводженні.

Жорстоке поводження та застосування тортур до затриманих найчастіше мають місце на першому етапі після доставляння підозрюваної особи до правоохоронного органу з метою

якнайшвидшого отримання зізнання або інших свідчень, що матимуть доказове значення [22, с. 428]. Отже, у випадку застосування сили при затриманні або у випадку наявності на затриманому видимих тілесних ушкоджень медичний працівник повинен здійснити огляд якнайшвидше. Бажано, щоб це відбулося до доставлення до органу досудового розслідування.

З огляду на вищевказане, цікавою виглядає думка щодо впровадження уніфікованої (єдиної) процедури при короточасному затриманні (до трьох годин) за підозрою у вчиненні злочинів, кримінальних проступків та адміністративних правопорушень. Адже характер обмеження права на свободу є подібним як і необхідність залучення медичних працівників в окремих випадках. Задля уникнення плутанини під час правозастосування, для такого затримання може застосовуватись єдина протокольна форма фіксації. Протягом перших трьох годин затримання, процедура має бути однаковою в незалежності від підозри, однак з тенденцією до ускладнення (прокурорський нагляд, судовий контроль тощо) щодо затримань за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень. Таким чином, можна буде знизити ризики зловживань щодо примусу при будь-якому виді затримання, обмеження права затриманих осіб на захист, фальсифікації доказів тощо. Звісно, що такі правові позиції потребують подальших ретельних розробок та обґрунтувань.

Висновки. Унікальність кримінального процесуального затримання, як заходу примусу, у тому, що за необхідності, при затриманні, особі можуть бути законно завдані тілесні ушкодження, а в умовах абсолютної необхідності, особу може бути законно позбавлено життя.

Якщо у особи є тілесні ушкодження, при цьому відомо, що попередньо остання знаходилась під контролем держави (була затриманою), логічним виглядає те, що ці ушкодження особа отримала саме знаходячись під юрисдикцією держави. Отже, з метою забезпечення прозорої роботи правоохоронних органів, уникнення наклепів на незаконні дії працівників правоохоронних органів пропонуємо запровадження обов'язкової процедури медичного огляду затриманої особи, при наявності у останньої, на момент затримання, видимих тілесних ушкоджень. При цьому не має значення, коли дані тілесні ушкодження були отримані (до моменту затримання чи під час). Такий медичний огляд повинен бути здійснений у найкоротший строк.

У розрізі ідеї запровадження обов'язкового медичного огляду, вдалим виглядає втілення у законодавство уніфікованої процедури здійснення затримання, як за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень, так і за підозрою у вчиненні адміністративних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Плисюк Н. М. Умови правомірного затримання особи, яка вчинила злочин. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 361-368.
2. Шалгунова С. А. Затримання особи, яка вчинила злочин. *Право і Безпека*. 2002. № 2. С. 128-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2002_2_35 (дата звернення: 08.12.2021).
3. Лазарева Д. В. Процесуальна сутність затримання уповноваженою службовою особою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 279-288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2015_3_41 (дата звернення: 11.12.2021).
4. D. Moszenec. Співвідношення необхідної оборони та заходів необхідних для затримання особи, що вчинила злочин. *KELM (Knowledge, Education, Law, and Management)*. С. 178-190. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=622481> (дата звернення: 10.12.2021).
5. Про судову практику у справах про необхідну оборону: Постанова Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 1 / Верховний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02#Text> (дата звернення: 05.12.2021).
6. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001. № **2341-III**. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.12.2021).
7. Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015. № **580-VIII**. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Джулай проти України» від 03.04.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a12#Text (дата звернення: 12.12.2021).
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Зякун проти України» від 25.02.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b55#Text (дата звернення: 12.12.2021).
10. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 11.12.2021).
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Алексахін проти України» від 19.07.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_925#Text (дата звернення: 12.12.2021).
12. Рішення ЄСПЛ у справі «Салман проти Туреччини» від 27.06.2000 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-58735%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58735%22]}) (дата звернення: 10.12.2021).
13. Рішення ЄСПЛ у справі «Капустяк проти України» від 03.03.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b61#Text (дата звернення: 08.12.2021).
14. Назаров В.В. Примус у кримінальному провадженні: національні та міжнародні аспекти. *Форум права*. 2010. № 4. С. 660-666.
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Белоусов проти України» від 07.11.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989#Text (дата звернення: 07.12.2021).
16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 14.12.2021).
17. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини – право на життя. Оновлено 31 серпня 2018 р. Європейський суд з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_UKR.pdf (дата звернення: 14.12.2021).
18. Рішення ЄСПЛ у справі «Мак-Канн та інші проти Сполученого Королівства» від 27.09.1995 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-57943%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57943%22]}) (дата звернення: 07.12.2021).
19. Рішення ЄСПЛ у справі «Горовенки та Бугара проти України» від 12.01.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_895#Text (дата звернення: 12.12.2021).
20. Рішення ЄСПЛ у справі «Джуліані та Гаджіо проти Італії» від 24.03.2011 р. URL: [file:///C:/Users/%D0%93%D0%BE%D1%88%D0%B0/Downloads/CASE%20OF%20GIULIANI%20AND%20GAGGIO%20v.%20ITALY%20-%20\[Russian%20translation\]%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co.pdf](file:///C:/Users/%D0%93%D0%BE%D1%88%D0%B0/Downloads/CASE%20OF%20GIULIANI%20AND%20GAGGIO%20v.%20ITALY%20-%20[Russian%20translation]%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co.pdf) (дата звернення: 09.12.2021).
21. Рішення ЄСПЛ у справі «Рамсахай та інші проти Нідерландів» від 15.05.2007 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-99352&filename=CASE%20OF%20RAMSAHAI%20AND%20OTHERS%20%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20\[Russian%20Translation\].pdf](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-99352&filename=CASE%20OF%20RAMSAHAI%20AND%20OTHERS%20%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20[Russian%20Translation].pdf) (дата звернення: 09.12.2021).
22. Підюков П.П., Я.Ю. Конюшенко. Актуальні питання затримання як заходу процесуального примусу в теорії та практиці кримінального процесу. *Держава і право*. 2012. Випуск 55. С. 426-231. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64527/68Pidyukov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 07.12.2021).